

HRVATSKA SREDNJOVJEKOVNA POEZIJA I DRAMA U SVJETLU NAŠE NAUKE O KNJIŽEVNOSTI

Nikica KOLUMBIĆ, Pariz

Nije potrebno posebno isticati da hrvatska i jugoslavenska nauka o književnosti nisu uvijek išle ukorak s razvojem literarno-historijskih i teoretskih metoda u svijetu. Ali ne samo zbog tih, nego i zbog drugih razloga epoha hrvatske srednjovjekovne književnosti bila je gotovo do u najnovije vrijeme kod nas preusko, a često puta i krivo tretirana. Tek godine 1945, objavljivanjem *Kombolove* knjige »Povijest hrvatske književnosti do preporoda«, našem se srednjovjekovnom stvaranju po prvi put pristupa kao stanovitoj literarno-umjetničkoj tvorevini.¹ Ali još ni danas toj epohi starije hrvatske književnosti nije s potrebnom sigurnosti i argumentacijom dano ono mjesto koje joj pripada, nije dovoljno istaknuta njena uloga u stvaranju i razvoju cjelokupne hrvatske, posebno starije književnosti.

U toku ovih stotinu godina razvoja naše nauke o književnosti rad naših anonimnih pjesnika srednjega vijeka proučavan je tek usput. Bogati rukopisni materijal još uvijek nije obrađen, a pogotovu nije objavljen u tolikoj mjeri da bi se sa sigurnosti moglo prići zadovoljavajućim sintezama, iako se ne može kazati da u razmaku od jednog stoljeća nisu prebrođene važnije barijere, da se na tom razvojnem putu nisu savladavale nove naučno-historijske metode i novi idejno-teoretski pogledi. Međutim, otkrivanje bogate hrvatske srednjovjekovne pjesničke građe tek predstoji,² a literarno-teoretske analize praktički nisu još ni započete, pa nam je, u cilju da što sigurnije odredimo aktualnu problematiku na tom području, po-

¹ O tome kako da se u našim srednjoškolskim udžbenicima slabo ili krivo govorilo o hrvatskoj srednjovjekovnoj poeziji obavijestio je svojedobno u svom polemičkom napisu Franjo Fancev (Starija hrvatska književnost u današnjim srednjoškolskim udžbenicima, Hrvatska revija X, 1937, 11, 589—603).

² Vjerojatno će hrestomatija hrvatskih srednjovjekovnih književnih tekstova, koju je za ediciju »Pet stoljeća hrvatske književnosti« pripremio Vjekoslav Štefanić, za književnu javnost predstavljati stanovito otkriće.

trebno upoznati dobre i loše strane prethodnih proučavanja te sumirati dosadašnje rezultate.

Na prve nedostatke nailazimo već kad stupimo u dodir s dosadašnjom terminologijom. U našoj nauci o književnosti termin *srednjovjekovna književnost* još nije dobio svoje pravo mjesto. Ranije se za najstarije razdoblje našega pjesništva obično upotrebljavao kao opći naziv *glagoljska književnost*, s obzirom na to što je veći dio hrvatske literature najranije epohe pisan glagoljicom. Novija istraživanja pokazala su da je taj naziv neadekvatan jer njime nisu zastupljeni i tekstovi pisani na latinici i bosančici. U nastojanjima da se za sve jugoslavenske književnosti nađe zajednički termin za ovu epohu, a budući da se naziv »glagoljska književnost« ograničuje samo na hrvatsku literaturu, počeo se, vrlo sramežljivo, uvoditi termin *srednjovjekovna književnost*. Naziv *medioevale* za sve književnosti Južnih Slavena upotrebljava u novije vrijeme sa sigurnosti F. Trogranić.³ D. Pavlović, nešto poslije njega, upotrebljava novi naziv *književnost feudalnog doba*. Međutim, A. Barac u svom pregledu jugoslavenske književnosti nazivom »srednjovjekovna književnost« obilježava epohu književnosti svih jugoslavenskih naroda od početaka do konca XV stoljeća, a to je, čini se, najsretniji i najadekvatniji naziv za to veliko razdoblje, i to iz nekoliko razloga.⁴ Prije svega sličan naziv za to razdoblje upotrebljava se gotovo u svim evropskim književnostima. Osim toga, terminom »srednjovjekovni« ne obuhvaća se jedna literatura samo u njenim vremenskim granicama, već se njime označuju i osebusni stil i osebusna tematika, koji su karakteristični ne samo za književnost nego i za ostale umjetnosti.

Prvi susreti sa srednjovjekovnim pjesničkim tekstovima

Sve do druge polovine XIX stoljeća u našoj nauci o književnosti povijest literature svodila se uglavnom na iznošenje biobibliografskih podataka. Još godine 1856. objavljuje Šime Ljubić svoj »Dizionario

³ F. Trogranić: *Letteratura medioevale degli Slavi meridionali*. (dalle origini al XV secolo), Roma, 1950. On pristupa više s filološkog i historijskog nego s estetskog aspekta, pa ni hrvatska poezija i drama nisu u toj knjizi dobile mjesto koje im pripada. I ranije se već upotrebljavao naziv »srednjovjekovna književnost« za razdoblje do konca XV stoljeća. V. npr. »Jugoslovenska književnost« P. Popovića (II izd., Cambridge, 1919) i »Die serbo-kroatische Literatur« G. Gesemanna (Potsdam, 1930), ali tu je hrvatska srednjovjekovna književnost svedena samo na glagoljske tekstove.

⁴ V. D. Pavlović: *Iz naše književnosti feudalnog doba*, Sarajevo, 1954. A. Barac: *Jugoslavenska književnost*, III izd., Zagreb, 1963.

bibliografico».⁵ Tek šezdesetih godina, kad uz starije nastupaju i mlađi intelektualci (Rački, Jagić), počinje se i na književnost gledati kao na neodvojivi dio kulture jednoga naroda, koji je vezan za njegovu historiju i za ostale elemente važne za duhovno formiranje jedne nacije. Tada nastaju i prve povijesti naše književnosti. Tako i Š. Ljubić u svom »Ogledalu književne povijesti jugoslavenske«, godine 1864, piše sada već i o povijesti i o književnosti, doduše odijeljeno, ali mu se nameće potreba da te dvije discipline metne u jednu knjigu.⁶ On je dao i prvu historiju književnosti naših naroda, iako nije znao istaći najvažnije tačke u pojedinom vremenu. Pišući, naime, bez literarno-kritičkih pretenzija, posvećuje on jednaku pažnju manjim i neznatnijim piscima kao i značajnijima. Naravno, o srednjovjekovnoj književnosti tu još nema mnogo govora. S još manje smisla za isticanje važnijeg, pretekao je Ljubića u minucioznosti i potpunosti P. J. Šafarik u svojoj »Geschichte der südslawischen Literatur«, koju je napisao još g. 1833, ali ju je objavio tek Jireček g. 1864.⁷ Ali i Šafarik pristupa s čistog biobibliografskog aspekta, pa ni srednjovjekovnu književnost ne tretira kao fenomen, niti je obrađuje kao književnost jedne određene epohe, nego svu pažnju posvećuje pismu i jeziku, bez obzira na vrijeme kad je nastao pojedini tekst.⁸

Iako pojava *Jagićeve* »Historije književnosti«⁹ godine 1867. predstavlja u našoj nauci o književnosti stanovit događaj, i tu se u vezi sa srednjovjekovnom literaturom raspravlja pretežno o književnim spomenicima i o ljudima koji su ih pronašli i opisivali, dok o poeziji Jagić piše tek usput. Ne moramo se tome čuditi, jer je prvi hrvatski srednjovjekovni pjesnički tekst u našoj naučnoj literaturi objavljen tek desetak godina ranije, u *Kukuljevićevoj* antologiji »Pjesnici hrvatski 15. vieka«.¹⁰ Objavljujući odlomke iz djelâ značajnijih hrvat-

⁵ S. Gliubich: Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia, Vienna, 1856.

⁶ Š. Ljubić: Ogledalo književne povijesti jugoslavjanske, vol. I, II, Rijeka, 1864.

⁷ Paul J. Šafarik: Geschichte der südslawischen Literatur, I — Slowenisches und glagolitisches Schrifttum, Prag, 1864.

⁸ U prvoj knjizi, poslije dijela »Slowenische Literatur«, dolazi poglavlje »Glagolitishe Literatur«. Tu Šafarik obrađuje poimence pisare i pisce prema pojedinim vrstama i rodovima, a tako nastavlja i u drugoj knjizi »Geschichte der illirischen und kroatischen Literatur«.

⁹ V. Jagić: Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga, knj. I, Staro doba, Zagreb, 1867. V. i novije izdanje: Djela V. Jagića, knj. IV, Zagreb, 1953, str. 207—364.

¹⁰ I. Kukuljević Sakcinski: Pjesnici hrvatski XV vieka, Zagreb, 1856, str. 41—45. Te je godine objavljena i prva hrestomatija naše književnosti — »Čitanka ilirska za gornje gimnazije« (knjiga I, Beč, 1856, a autori su joj Mažuranić, Mesić i Veber), pa je razumljivo da tu o našoj srednjovjekovnoj književnosti nije moglo biti ni govora.

skih pjesnika XV i XVI stoljeća, Kukuljević je i glagoljaša Šimuna Klimantovića (Klemenovića) prikazao kao originalnog pjesnika, a kako je njegovo poznavanje srednjovjekovne poezije bilo ograničeno na glagoljičke tekstove, tada još i vrlo rijetke, to ni »Pláč blažene dive Marije«, koji je Klimantović samo prepisao,¹¹ nije mogao tumačiti kao tipično djelo našeg srednjovjekovnog stihotvorstva. Kukuljević zapaža da je Klimantović loš pjesnik i kao autora teksta smatra ga još dosta kasnije, na primjer godine 1869, kad u svojem napisu »Marko Marulić i njegovo doba«¹² zamjerava Klimantoviću zbog tematske ograničenosti, što je samo »plakao s blaženom djevom Mariom i razgovarao sa svetom Mandaljenom«.

Veću sposobnost da usporedbom malog broja poznatih tekstova zapazi specifične crte srednjovjekovnog pjesništva pokazat će upravo u to vrijeme mladi Vatroslav Jagić. Godine 1866. u svom radu »Prilozi k historiji književnosti«,¹³ gdje piše o Posilovićevim prijepisima starih tekstova, ukazuje Jagić na sličnost u versifikaciji između pjesme »Nu mislimo bratjo što smo« i »Plača« koji je djelomice objavio Kukuljević. Govoreći o stihovima u rukopisnom Petrisovu zborniku iz godine 1468. napominje da je to nešto posebno: »ja mislim, da bi vrijedno bilo da se na tu do sada gotovo sa svijem nepoznatu duhovnu ili crkvenu poeziju što veća pažnja obrati«.

Međutim, ovaj Jagićev zahtjev neće tako skoro naići na primjenu u našoj naučnoj literaturi. Kukuljević, koji je već tada bio izdao svoju hrvatsku bibliografiju štampanih djela,¹⁴ nije objavio i svoju najavljenju bibliografiju rukopisa, što bi svakako bila čvršća polazna tačka i sigurnija orijentacija pri proučavanju našega najstarijeg pjesništva. Nedostatak predradnji osjeća se zato i u prvom pregledu naših dramskih tekstova, u *Pavićevoj* knjizi »Historija dubrovačke drame« iz godine 1871.¹⁵ Osim neadekvatnih termina koje upotrebljava Armin Pavić, njegovoj radnji najviše smeta pogrešna sistematizacija naših dramskih djela. Već i naziv »dubrovačka«, kojim obuhvaća svu stariju hrvatsku dramu, svjedoči o njegovu nepoznavanju pitanja kao cjeline, pogotovu s obzirom na hrvatsku srednjovjekovnu dramu u kojoj je upravo Dubrovnik, kako zaklju-

¹¹ Kukuljević je tada zapravo objavio Glavićev prijepis toga Klimantovićeve rukopisa, iz godine 1529.

¹² I. Kukuljević Sakcinski: Marko Marulić i njegovo doba. Pjesme Marka Marulića, Stari pisci hrvatski I, 1869, str. XLVI.

¹³ V. Jagić: Prilozi k historiji književnosti naroda hrvatskoga i srb-skoga. Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, IX, Zagreb 1868. Str. 65—181.

¹⁴ I. Kukuljević Sakcinski: Bibliografija hrvatska. Dio prvi — Tiskane knjige. Zagreb, 1860. V. i Dodatak prvome dielu, Zagreb 1863.

¹⁵ A. Pavić: Historija dubrovačke drame. Zagreb, 1871.

čujemo po dosadašnjim podacima, igrao najmanju ulogu. Pavić je čitao većinom neizdane i neobrađene tekstove, često i površno, pa su mu takvi i zaključci, kao na primjer onaj da je ta »dubrovačka drama« u početku puki prijevod talijanske. Doduše, s njegovim ocjenama o kvaliteti pojedinih djela mogli bismo se u jednom dijelu i danas složiti, ali njemu nisu bile jasne karakteristike pojedinih dramskih skupina, nije razumijevao specifične crte razvoja naše drame, a pogotovu mu je bila mutna slika hrvatske srednjovjekovne crkvene drame, pa nije ni razlikovao medievalne, anonimne tvorevine od umjetničkih prikazanja XVI i XVII vijeka. Osim toga, formalne karakteristike htio je prikazati kao osobine pojedinih područja, pa za hvarska prikazanja kaže: »kompozicija im, kao i ona talijanskih reprezentacija, obično počinje s anđelom u prologu i svršuje s anđelom u eksodu«. Pavićeve namjere bile su mnogo veće od njegovih mogućnosti. Zreliji sudovi mogu se donositi samo na temelju nužnih predradnji.¹⁶

Novijih pogleda na hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo nije bilo ni dosta vremena poslije Pavićeve knjige. A. Leskien u svojoj disertaciji »Alt-kroatische geistliche Schauspiele« iz godine 1884, kako primjećuje Valjavac,¹⁷ samo je proširio Pavićevu analizu, označivši eventualne talijanske i latinske izvore našim tekstovima.¹⁸ I Pavić i Leskien, kako je to u ono vrijeme kod nas bila moda, radije su govorili o utjecajima strane literature na našu, navodeći ponekad i detalje, a zanemarivali su proučavanje međusobnih odnosa naših tekstova. Traganje za specifičnostima našeg najstarijeg pjesničkog nasljeđa nije ih zanimalo, iako su ih već tada na sve to mogli upućivati neki objavljeni tekstovi.

Naime, godine 1880. izdao je Vid Vuletić-Vukasović latiničku pjesmaricu starih crkvenih pjesama pod naslovom »Čakavske sta-

¹⁶ Samo godinu dana kasnije objavio je A. D'Ancona prvi svezak svoje zbirke talijanskih crkvenih prikazanja pod naslovom: »Sacre rappresentazioni dei secoli XIV, XV e XVI — raccolte e illustrate per cura di A. D'Ancona. Vol. I, Firenze 1872. Tek godine 1891 objavio je isti autor svoje zamašno djelo u dva sveska »Origini del teatro italiano« (I i II, Torino, 1891). Razumljivo je da Pavić zbog toga nije mogao lako doći do potrebnih tekstova i dobrih studija i prikaza o talijanskoj crkvenoj drami.

¹⁷ Usp. M. Valjavac: Uvod (u knjizi Crkvena prikazanja staro-hrvatska XVI i XVII vijeka. Stari pisci hrvatski, knj. XX, Zagreb, 1893, str. X).

¹⁸ Studiju A. Leskienu »Alt-kroatische geistliche Schauspiele« (Leipzig, 1884) Jagić tek spominje (usp. Archiv für slav. Phil., VIII, 1885, str. 349), a o njenoj nepotpunosti piše J. Roić (Starohrvatska crkvena prikazanja, Nastavni vjesnik 23, Zagreb 1915, str. 4), jer se Leskien služio Pavićevim opisima sadržaja.

rinske pjesme u čast svetijem i sveticama božjim.¹⁹ Vuletić je tu objavio petnaest, odnosno dvadeset dvije crkvene pjesme za koje je tada mislio da spadaju u XVIII stoljeće, kad je pisana ta korčulanska pjesmarica. Pomišljao je da bi autor mogao biti i Kanavelović, ali je kasnije u dopisivanju s Rešetarom zaključivao da bi i sam rukopis mogao biti pisan mnogo ranije, na početku XV stoljeća. Pjesmarice srednjovjekovne crkvene poezije objavljujane su kod nas i ranije, od XVI (Armanov) pa do XIX stoljeća (Čulić), ali Vuletić je prvi objavio zbirku pjesama s namjenom da ona posluži »strukovnjacima«, dok su prethodni izdavači imali pred sobom samo crkveno-liturgijsku svrhu, a često su se predstavljali i kao autori, iako su uglavnom mijenjali i prerađivali već poznate tekstove.²⁰ Vuletićeva korčulanska pjesmarica nije tako uskoro postala predmet naučnog interesa. A ni dvije »korčulanske« latiničke crkvene pjesme, koje je godine 1884. objavio *F. Menčik*, nisu potakle na veća istraživanja i zaključke, jedino što je Jagić Menčikov rad popratio u Arhivu svojom primjedbom da pjesme vjerojatno nisu korčulanskoga postanja, jer se na primjer prva (»U se vrime godišća«) nalazi i u drugim izvorima.²¹

Zato ni XX knjiga Starih pisaca hrvatskih, u kojoj je godine 1893. *M. Valjavac* objavio starohrvatska crkvena prikazanja XVI i XVII vijeka,²² nije bila plod svestranijih i dubljih istraživanja. Za Valjavca gotovo i da nema razlike između umjetničkih prikazanja don Sabića Mladinića i Marina Gazarovića s jedne i onih anonimnih, srednjovjekovnih s druge strane. Držeći se površnih Pavićevih sudova i Leskienovih jednostranih proučavanja, on kao glavni zaključak ističe kako su »naša crkvena prikazanja gotovo sva, koliko ih

¹⁹ Vid Vuletić-Vukasović: Čakavske starinske pjesme u čast svetijem i sveticama božjim. Posebni otisak iz Katoličke Dalmacije, Zadar, 1880.

²⁰ Još od najstarije objavljene zbirke naših crkvenih pjesama — D. Armanova (Versi Božja tila i Prigovaranje devoto B. D. M. i križa Isusova, Mleci, 1533—1551) pa do zbirke M. Čulića iz godine 1805 (Pisme duhovne različne sastavljene od niki mnogo pošt. carkovnjakov, Mleci, 1805) u tekstovima štampanih pjesmarica crkvene poezije osjeća se ruka priređivača koji je tekstove i prerađivao (u vezi sa zbirkom Armanova usp. A. Zaninović: Pjesme zadar-skog svećenika Dominika Armanova, Hrvatska prosvjeta, 27, 1937, 8, 343—350). Ako se radi i o većim preradama, pitanje autorstva ostaje i dalje sporno, a to se odnosi na većinu takvih knjiga i knjižica koje spominje Kukuljević u svojoj Bibliografiji, na primjer pod brojevima: 4, 6, 9 (ćir) i 119, 147, 226, 230, 817, 819, 1374, 1444, 1487—1493 (lat).

²¹ *F. Menčik*: Zwei dalmatinische Kirchenlieder, Archiv für slav. Phil., V, 1884, str. 267—268.

²² Crkvena prikazanja starohrvatska XVI i XVII vijeka, Stari pisci hrvatski, knj. XX, Zagreb, 1893 (s Uvodom M. Valjevca).

poznajemo, ponačinjena po primjeru talijanskih reprezentacija«. ²³ Za glagoljska prikazanja »Muka« i »Mišterij« primjećuje da se jezikom odjeljuju od ostalih, latiničkih, ali sličnosti koje je zapazio između početka glagoljske »Muke« i latiničkog hvarskog prikazanja »Slimjenja« nisu ga potakle na pomisao da bi odnose između glagoljskih i latiničkih tekstova trebalo ozbiljnije istražiti. Tu potrebu nije naročito isticao ni *M. Rešetar*, koji je godine 1902. u Archivu ukazao na sličnost između pjesme s početnim stihom »Egda čusmo želne glase« u Petrisovu zborniku iz 1468. i one u Vuletićevoj korčulanskoj pjesmarici s početkom »Čemu vrime ovo gluho« i time prvi u našoj nauci o književnosti naveo da bi jednom glagoljskom i jednom latiničkom pjesničkom tekstu izvor mogao biti zajednički. ²⁴

S obzirom na metode istraživanja i na rezultate koji su se postigli do konca XIX stoljeća, možemo reći da se do tog vremena hrvatska srednjovjekovna poezija tek počimala otkrivati kao stanoviti literarni problem. To su, naime, bili tek prvi susreti s našim srednjovjekovnim pjesničkim blagom, pri čemu je neke zbunjivao dotadašnji primat glagoljice u formiranju naše najranije pisane riječi, a neke pak veličina Dubrovnika koji je svojom bogatom književnom djelatnosti zasjenjivao sve ostale hrvatske krajeve. Nažalost, neki jednostrani i neliterarni aspekti u obrađivanju i proučavanju te naše najstarije pjesničke baštine nastavit će se neko vrijeme i kasnije, ali i takva istraživanja poticat će na sve veći interes za to razdoblje hrvatske književne povijesti.

Prevladavanje »glagoljskog« aspekta u proučavanju književnosti

Na temelju mršave i kritički neobrađene građe nije se ni moglo doći do nekih većih dostignuća. Zato je *Milorad Medini*, pisac »Povijesti hrvatske književnosti« (1902), vjerojatno više snagom vlastitog zapažanja nego na temelju prethodnih radnji, izrekao neke su-

²³ Op. cit., Uvod, str. V. Valjavac navodi i Pavićeve riječi o razlikama između naših i talijanskih prikazanja: »Talijanske reprezentacije pisane su za velikaške dvorove, naša skazanja za puk, kojemu anđeo obično u eksodu želi da mu bog nasporio polja i vinograde. Budući u takovu svrhu sastavljao, nije pjesniku ni trebalo birati visokih misli i odabrani pjesnički slog; ... Dakako da tim putem naša prikazanja gube pjesničku vrijednost i ostaju jedino historičke zanimljivosti«. Ni Pavić ni Valjavac, međutim, ne vide razlike između srednjovjekovnih prikazanja, koja su u većini sastavljali slabo obrazovani pisci, od onih kasnijih koja su, iako u pučkom tonu, pisali u sasvim drugačijem vrenenu obrazovani autori (Vetranović, a kasnije Sabić Mladić, Gazarović itd.).

²⁴ *M. Rešetar*: Zu den ältesten küstenlendischn Kirchenliedern. Archiv für slav. Phil., XXIV, 1902, 217—218.

dove koji su i danas osnovica pri proučavanju hrvatske srednjovjekovne poezije.²⁵ Naslućujući vrijednost tzv. nabožne, srednjovjekovne poezije s obzirom na razvoj hrvatske umjetničke poezije Medini piše: »Iako se naša svjetovna književnost nije razvila iz crkvene, jednu bez druge ne možemo pomisliti.«²⁶ Još je važnija njegova misao o toj najranijoj poeziji kao osnovi hrvatskoga svjetovnog pjesništva: »Tako nastaje još iz rana širom Dalmacije nekakav literarni rad i na narodnom jeziku. Istina, radilo se je samo za crkvene potrebe, a radnici su bili opet samo svećenici, ali na ovom skromnom djelovanju neznanih nam radnika temelji se i pozniji rad svjetovnih pjesnika« (potcrtao N. K.)²⁷

Medini je zapažao i razlike u umjetničkoj vrijednosti između pojedinih crkvenih prikazanja, ističući kako je na primjer hvarско »Snimanje s križa« dotjeranije od prikazanja »Mišterij vele lip i slavan« i to zato jer se ukus prepisivača tokom vremena mijenjao. Ali on se nije mogao upuštati u ozbiljnije i šire ocjene budući da naša nauka o književnosti tada još nije ni započela raspravljati o pitanjima postanka i razvoja te o osnovnim karakteristikama hrvatske srednjovjekovne poezije i drame.

Ta pitanja nije spominjao ni *Ivan Milčetić*, dobar poznavalac naših glagoljskih rukopisa, koji je godine 1903. u svom napisu »O Marku Maruliću s karakteristikama hrvatskog pjesništva prije i poslije Marulića« iznio misli koje se podudaraju s Medinijevima, priznajući »začinjavcima« primat u stvaranju naše pjesničke riječi. Govoreći o uvjetima u kojima je nastajala Marulićeva »Judita« Milčetić primjećuje: »Hrvatski književni jezik već je stvoren — od začinjavaca, obrazovani ljudi pišu samo na latinskom. Trebalo je dakle samo probiti barijeru — i odvažiti se na narodnom jeziku napisati vrijedno pjesničko djelo«; i dalje: »U hrvatskim liturgičkim knjigama, osobito u misalima, imademo tražiti prve umjetne pjesme

²⁵ M. Medini: Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku, Zagreb, 1902. Usp. pogl. Hvarska i spljetska crkvena prikazanja, str. 10—30. Sastavljači povijesti književnosti prije Medinija nemaju ni jedne riječi o hrvatskoj poeziji i drami. Tako npr. I. Broz (Crtice iz hrvatske književnosti, sv. 2 — Prvo doba: crkvena književnost, Zagreb, 1888), zatim Đ. Šurmin (Povijest književnosti hrvatske i srpske, Zagreb 1898). Oni pišu samo o »glagoljskoj književnosti« (Broz i o bogumilskoj) dijeleći je u tri doba: prvo — od IX do pol. XIII vijeka, drugo — od pol. XIII do konca XV vijeka i treće — do XVIII stoljeća. Dovoljno je napomenuti da u književnosti ubrajaju sve crkvene spise, a u »svjetsku« zakone i statute (usp. Šurmin, str. 52 i dalje), dok o poeziji i drami nema ni spomena, iako su već tada imali stanoviti broj manjih radova, a o drami i studija (Pavić, Leskien).

²⁶ Op. cit., str. 30.

²⁷ Op. cit., str. 6.

na hrvatskom jeziku, a to su prijevodi srednjovječnih latinskih pjesama«. ²⁸

Prema tome, uza sve nedostatke u proučavanju hrvatskog srednjovjekovnog pjesništva, počinje se u našoj nauci o književnosti početkom ovog stoljeća ipak sve više isticati važnost istraživanja toga pjesničkog razdoblja s obzirom na razvoj hrvatske književnosti uopće. ²⁹ Tome je slijedilo i značajno otkriće *Josipa Vajsa* koji je u pariškoj »Nacionalnoj knjižnici« otkrio i godine 1905. objavio najstariju i najvažniju glagoljsku zbirku naših srednjovjekovnih pjesama. ³⁰ Sada je konačno bilo jasno da počeci hrvatske srednjovjekovne poezije zadiru u veliku starinu, kad se koncem XIV st. mogla sabrati i čitava zbirka pjesama. Doduše, rasprave su se u početku vodile uglavnom oko starine rukopisa, a ni sam Vajs nije posebno pisao o pjesmama, nego ih je samo priopćio »kao važan prilog za povijest hrvatskog jezika i hrvatskog pjesništva«. ³¹ S vremenom, međutim, ova zbirka postat će temeljni tekst, najprije pri proučavanju hrvatske srednjovjekovne poezije, a kasnije i pri istraživanju postanka i razvoja hrvatske srednjovjekovne drame. Njena vrijednost istakla se naročito onda kad su se otkrile neposredne veze s nekim latiničkim pjesničkim tekstovima, ali i to će doći relativno kasno.

²⁸ I. Milčetić: O Marku Maruliću s karakteristikama hrvatskog pjesništva prije i poslije Marulića, Ljetopis Društva hrv. književnika za g. 1900—1903, Zagreb 1903, str. 36—37.

²⁹ Već prije Milčetića Đ. Surmin (Gj. Š-n) u svom kratkom napisu o najstarijoj hrvatskoj poeziji (Stihovi u hrvatskoj književnosti prije 15. stoljeća, Vienac, Zagreb 1900, br. 1, str. 14) primjećuje da je vjerojatno postojala i bogatija poezija hrvatskih glagoljaša prije Marulića, a kao primjer navodi stihove iz Petrisova zbornika, koje je djelomice bio objavio Jagić (v. spom. rad u Arkivu IX). Dosta kasnije i A. Petrović (O jednoj staroćakavskoj pjesmi, Obzor, 79, 1939, 12, 2, str. 516), ne zalazeći u analizu, samo napominje da su dalmatinski pjesnici XVI stoljeća »u religioznim pjesnicima imali svoje preteče«.

³⁰ J. Vajs: Starohrvatske duhovne pjesme, Starine JAZU XXXI, Zagreb 1905, str. 258—275.

³¹ Na taj glagoljski zbornik upozorio je najprije J. Šafarik (Pamatky hlahlol. pisemnictví, LII), a zatim P. Martinov (Les manuscrits slaves de la Bibliothèque imperial de Paris, 1858). I jedan i drugi stavljali su već tada njegov postanak u XIV stoljeće. Vajs je u spomenutom radu (Starine XXXI) mislio da bi mogao biti pisan tek u XV st., ali je pet godina kasnije prema pashalnoj tabli, tačnije datirao rukopis u godinu 1380, uz ogradu da je ta godina mogla biti prepisana sa starijega predloška (v. Nejstarši breviař hrvatsko-hlaholsky, V Praze, 1910. str. XXXI—XXXII). I S. Ivšić, »sudeći po snimcima«, meće taj rukopis na kraj XIV stoljeća (Hrvatska glagoljska dvanaesteračka legenda o sv. Jeronimu, Nastavni vjesnik XXXIX, 1930, str. 5, bilj. 5), što prihvaća i F. Fancev (usp. Vatikanski hrvatski molitvenik, Djela JAZU XXXI, 1934, str. XXVI, bilj. 20 i Povijesno razvojni pregled hrvatske književnosti od početka 10. stoljeća do 1832. Pokoljenje začinavaca. Naša domovina II, Zagreb 1943, 631). Tako se taj rukopis danas općenito stavlja u konac XIV stoljeća.

Već od početaka naše nauke o književnosti hrvatskim srednjovjekovnim tekstovima pisanim na latinici ne posvećuje se jednaka pažnja kao i onim glagoljskim. Jedan dio učenjaka proučava isključivo glagoljske rukopise, što je, doduše, pridonijelo osvjetljavanju mnogih problema specifičnoga hrvatskoga glagolizma, ali je pri tome literarni aspekt bio sveden na najuže okvire. Često puta istraživalo se i objavljivalo sve, bez obzira radi li se o rukopisu XIV, XV i XVI stoljeća ili o rukopisu iz kasnijih vjekova, bez obzira je li to pjesnički, literarni ili pak notarski spis, radi li se o vrijednom prijepisu iz nekog starog predloška ili o epigonskom sastavu iz XVII i XVIII stoljeća, kad su glagoljaši stajali po strani, izolirani od književnih strujanja i kad, poslije njihova velikog udjela u srednjovjekovnoj epohi, nisu više imali gotovo nikakvo značenje u razvoju hrvatske književnosti.

Entuzijazam, kojim su naši a i strani učenjaci pristupali glagoljskim tekstovima, sve je više učvršćivao shvaćanje da je glagolizam dovoljan sam sebi, da on, u okviru svojih vlastitih karakteristika ima i svoju posebnu »književnost«. Zato se početkom XX stoljeća još više nego ranije zabacivalo usporedno proučavanje glagoljskih, latiničkih i ćirilčkih rukopisa starije hrvatske književnosti, iz čega su proizlazili mnogi nedostaci u pogledima na karakteristike i na razvoj hrvatske srednjovjekovne književnosti. Tako i *Matija Murko* u svojoj »Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen«, godine 1908, o starijoj hrvatskoj književnosti piše na samih 14 stranica, u poglavljima VI i IX, i to uglavnom o staroslavenskim, glagoljskim tekstovima.³² Godine 1910, u svom napisu o crkvenim prikazanjima *Rudolf Strohal* tvrdi da su jedino popovi glagoljaši stvaraoci naše crkvene drame, iako je prema već tada objavljenim tekstovima morao imati drugačije mišljenje. Uostalom, zbog čega bi područja s latinskom liturgijom ostajala bez te književne vrste kad je crkvena drama i do nas došla upravo iz krajeva s latinskim liturgijskim jezikom. Da bi još jače istakao posebnost i vrijednost »glagoljske književnosti«, Strohal je tragao i za autorima, pri čemu

³² M. Murko: *Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen*, Leipzig 1908, vol. I—II. U tom smislu karakteristični su i sami natpisi poglavlja njegove knjige: VI — Die slawische Kirschensprache bei Kroaten in der adriatischen Küste (str. 100); XI — Die kirchenslawische Literatur der Kroaten an der Adria (str. 174). Recenzent ove Murkove knjige D. Bogdanović (*Nastavni vjesnik* XIX, 1911, 284—286), osvrćući se na dio o hrvatskoj književnosti, zamjera autoru jedino na tome što »nije dajbudi u nekoliko redaka dopratio hrvatsku crkvenu knjigu do najnovijega vremena«.

ga nije smetala očita podudarnost među pojedinim tekstovima, što ukazuje na to da se tu većinom radi o prepisivačima ili prerađivačima.³³

Kao nastavak takvih gledanja uslijedila je godine 1911. *Milčetićeve* »Hrvatska glagoljska bibliografija«, u kojoj je autor prikazao sve dotada poznate glagoljske rukopise, bez obzira na vrijeme kad su nastali, a i ne spominjući potrebu da se na isti način obrade bar najstariji latinički rukopisi.³⁴ Dosta je napomenuti da je nekoliko desetljeća ranije Kukuljević pripremao bibliografiju hrvatskih glagoljskih, latiničkih i ćirilčkih rukopisa. Milčetiću se nije nametala važnost proučavanja starih latiničkih rukopisa, iako je iste godine, 1911, u zajednici s *Josom Miloševićem* objavio najstariji pjesnički latinički spomenik — tzv. Šibensku molitvu.³⁵

Na koncu, takvoj jednostranosti podliježe i V. Jagić koji je godine 1913. kao uvod Vodnikovoj »Povijesti hrvatske književnosti«, objavio napis o hrvatskoj »glagoljskoj književnosti«, obrađujući je od početka do konca XIX stoljeća i podijelivši je u poznatih pet razdoblja.³⁶ Usprkos već tada objavljenoj građi Jagić je bio daleko od toga da obradi i prikaže sve važnije karakteristike hrvatske srednjovjekovne književnosti. Tu njegovu prazninu nije popunio ni B. Vodnik, prema kojemu se novi nazor na početke hrvatske književnosti svodi samo na to da bismo mjesto Marulića morali kao začetnike naše poezije sada smatrati Džoru i Šiška.³⁷ Dakako, srednjovjekovnu književnost on i ne spominje, a kad Jagićevu poglavlju dodaje svoj dio o crkvenim prikazanjima, Vodnik ih obrađuje kao jedinstvenu cjelinu sve do XIX stoljeća, bez obzira na razdoblja kad su pojedina djela nastala. Tu se i on uglavnom drži spomenutih djela Leskiena, Valjavca, Milčetića i Strohal, usvajajući i sve slabosti njihova gledanja.

Kako još uvijek nije bilo novijih pogleda, Strohal i dalje nastavlja s obrađivanjem »glagoljske književnosti« i godine 1915. objavljuje

³³ R. Strohal: Starohrvatska glagolska crkvena prikazanja, *Nastavnik* XIX, 1910, 348—352.

³⁴ I. Milčetić: Hrvatska glagoljska bibliografija, *Starine JAZU XXXIII*, Zagreb 1911.

³⁵ I. Milčetić — J. Milošević: Šibenska molitva (XIV vijek). *Starine JAZU XXXIII*, Zagreb 1911, str. 572—592.

³⁶ V. Jagić: Hrvatska glagolska književnost. (U knjizi B. Vodnik: *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb 1913, str. 9—64).

³⁷ B. Vodnik: *Povijest...*, str. 4.

monografiju o glagoljskim spomenicima. Tu daje i svoju klasifikaciju hrvatskih glagoljskih djela, nešto drugačiju od Milčetićeve,³⁸ ne osvrćući se, dakako, na slična djela pisana latinicom. Zato još jače ističe posebnost »glagoljske književnosti«: »Lijepa hrvatska glagoljska knjiga bila je napisana u stihovima i u prozi, a imade je iz sviju vrsti pjesničke umjetnosti«.³⁹ Obrađujući je kao samostalnu cjelinu on u prikazivanju božićnih, uskrasnih i ostalih pjesama ne luči srednjovjekovne od kasnijih tvorevina, za njega svi ti tekstovi imaju jednako značenje samo zato što su se našli u glagoljskim rukopisima.

Bogato pjesničko blago pisano na glagoljici ponukalo je Strohala da sastavi i godine 1919. objavi prvu antologiju starih hrvatskih crkvenih pjesama.⁴⁰ Strohal je objavio pjesme samo iz glagoljskih rukopisa, a kad spominje na primjer Menčikov latinički tekst pjesme »U se vrime godišća«, to čini samo usput.⁴¹

Zbog takvih jednostranih gledanja na naše najstarije književno stvaranje pristupalo se srednjovjekovnoj epohi hrvatske književnosti često na zastarjeli i ograničen način čak i onda kad se već isticalo jedinstvo te književnosti trojakoga pisma. U nekim pregledima književnosti ostala su i dalje mišljenja da se naše pjesništvo započinje tek s trubadurima,⁴² a u nekim napisima i raspravama — da je »glagoljska književnost« nešto posebno,⁴³ i na koncu — ako je i postojalo nekakvo pjesničko stvaranje prije kraja XV stoljeća, da ono nema nikakva značenja za razvoj hrvatske književnosti.⁴⁴

³⁸ R. Strohal: Hrvatska glagolska knjiga, Zagreb, 1915.

³⁹ Op. cit., str. 122.

⁴⁰ R. Strohal: Zbirka starih hrvatskih crkvenih pjesama, Zagreb, 1916.

⁴¹ Op. cit., str. 3—4.

⁴² Tako M. Ujević u svojoj knjizi »Hrvatska književnost« (Zagreb, 1932) započinje povijest hrvatske književnosti poglavljem »Trubadurska i renesansna književnost« (str. 15).

⁴³ Na primjer još godine 1930. S. Ivšić u svom radu »Sredovječna hrvatska glagolska književnost« (Sveslavenski zbornik, Zagreb, 1930, 132—142) piše o hrvatskim glagoljskim spomenicima kao o nekoj autohtonoj i posebnoj književnosti, ne ističući činjenicu da su često latinički i ćirilski tekstovi gotovo jednaki ovima, a k tome da su pisani istim, narodnim jezikom. Već u Zborniku srpske akademije 1926. objavio je M. Rešetar ćirilski zbornik srednjovjekovnih tekstova »Libro od mnozijeh razloga«.

⁴⁴ Samo nedovoljno isticanje značenja hrvatske srednjovjekovne književnosti, a pogotovu poezije, od strane naših učenjaka moglo je biti potpora A. Croniji da u svom radu »L'enigma del glagolismo in Dalmazia dalle origini all'epoca presente« (La Rivista Dalmatica, god. VI, fasc. II, 1922. do god. VIII, fasc. II, 1924) nazove našu srednjovjekovnu književnost kompilatorskom i imitatorskom, zabacujući njeno značenje u razvitku naše kulture. Posebno umanjuje značenje hrvatskih srednjovjekovnih stihova: »Qualche breve ed incom-

Otkrivanje jedinstva hrvatske srednjovjekovne književnosti

Prvu veću studiju o hrvatskim crkvenim prikazanjima napisao je poslije Leskiena *Juraj Roić* i objavio je godine 1915.⁴⁵ Njemu su donekle bili poznati rezultati evropske nauke o srednjovjekovnoj crkvenoj drami, pa je s te strane osvijetlio mnoge pojave i u našoj književnosti. Ali pri analizi hrvatskih djela služio se jedino Valjavčevim izdanjem. Ni usporedbe s motivima i tekstovima stranih prikazanja nisu mu poslužile da studioznije prodre u genezu naše crkvene drame. Zbog škrtog materijala kojim se služio zapao je i u pogrešnu klasifikaciju. Prikazanja je, naime, podijelio u dvije skupine — prema jezičnim osobinama (sjevernija, glagoljska i južnija, hvarska skupina) bez obzira na to što je i sam zapazio da se neki tekstovi obiju skupina međusobno prožimlju. Roić ne zapaža ni činjenicu da se tu većinom radi o lošim prijepisima i preradama ranijih varijanata i da je teško ustanoviti tačno vrijeme i mjesto postanka, osim kod prikazanja kasnijega postanja kojima su poznati i autori. Za naše prikazanje »Muke« iz godine 1556. naslućivao je ipak da je moralo nastati na našem tlu, da nije direktan prijevod nekog stranog prikazanja. Nažalost, on se nije mogao upuštati u analizu i usporediti to prikazanje s našim ranijim i kraćim teksto-

pleto saggio di lirica religiosa conservata in alcuni manoscritti glagolitici fece pensare il Murko (str. 180) ed il Prohaska (Pregled..., 1928, str. 14) ad eventuali riflessi del místico movimento francescano d'Umbria, ma la loro ipotesi non trovò eco, chè troppo stridente è il contrasto e troppo visibile è lo sproposito di tempo e di significato che passa fra il movimento francescano e tudertino e la compilazione dei »blagdanari« o »zbornici« glagolitici. Nè credo possano fare ombra alcune righe del mesale del Novak (1368) in cui qualcuno volle leggere dei punti scorrevoli ottonari, perchè si tratta di un esempio quanto unico tanto inverosimile. Singole traduzioni che in una felice imitazione e riuscita rielaborazione rappresenterebbero in quadro letterario punto spregevole ed insignificante nella »letteratura glagolitica«, non offrono niente di cospicuo e di speciale che la possa elevare dall' suo basso livello artistico, perchè sono purtroppo una delle comuni pagine di scipiti plagi e mere copie« (god. VII, fasc. II, 41—42). Cronia zaključuje: »Dunque è ormai evidente che anche all' epoca d'oro, la produzione letteraria glagolitica fu ben scialba ed arida« (ib.). Tu Cronia upućuje na Šurmina (op. cit., str. 55), misleći vjerojatno na njegovu rečenicu: »Iz ovoga se pregleda vidi, da i u doba najbujnijega razvijanja glagolske književnosti nema vele mnogo i vele različenoga rada«. Na tendencioznost i izvrtanje činjenica u Cronijinu radu ukazao je M. Tentor (Najnovije djelo o slavenskoj službi božjoj, Nastavni vjesnik XXXVI, 380 i dalje).

A. Cronia je i u novije vrijeme objavio napis o »glagoljskoj književnosti« (Della così detta letteratura glagolitica e del periodo della sua maggiore floridezza, Ricerche slavistiche, III, 1954) u kojem samo ponavlja ranije tvrdnje (v. o tome ocjenu J. Hamma, Slovo 6—8, 1957, 404—405).

⁴⁵ J. Roić: Starohrvatska crkvena prikazanja. Nastavni vjesnik XXIII, Zagreb 1915, 1—18, 81—97 i 161—181.

vima, budući da u to vrijeme u većini nisu ni bili poznati.⁴⁶ Kao ostali prije njega ni on nije strogo odjeljivao prikazanja naših srednjovjekovnih anonimnih pisaca od kasnijih, tako zvanih umjetničkih, niti je dovoljno isticao ulogu tih tekstova u razvoju našega stiha i našeg pjesničkog izraza. Treba, međutim, istaknuti da je Roić jedan od rijetkih naših učenjaka koji se pozabavio metrikom hrvatskih crkvenih prikazanja, bez obzira na to što je to pitanje obradio samo formalno.

Međutim, pitanje postanka i razvoja, pitanje uloge te naše najranije poezije u okviru starije hrvatske književnosti nije ipak moglo krenuti s mrtve tačke i to iz nekoliko razloga. S jedne strane postojao je samo mali broj obrađenih i objavljenih tekstova, a s druge strane mnoge su se pojave proučavale odvojeno, kao na primjer: glagoljski i latinički tekstovi, poezija i drama. K tome povezano su se ponekad obrađivala djela među kojima stanovita veza i nije tako bitna, kao na primjer obrađivanje crkvenih prikazanja kao cjeline bez obzira na vrijeme postanka i na karakter (pučka, anonimna i umjetnička prikazanja).

Znatan korak naprijed u proučavanju hrvatske srednjovjekovne poezije i drame učinio je tek *Franjo Fancev* u svojim brojnim manjim i većim člancima, studijama i raspravama. Već u svojim ranijima radovima on je zapazio da naša srednjovjekovna drama i srednjovjekovna poezija u svom velikom dijelu imaju mnoge zajedničke crte i da bi ih trebalo obrađivati zajedno.

Fancev je prvi, godine 1925, pitanje postanka naših prikazanja postavio na zrelu osnovu. Isticao je najprije da su sva ta djela u velikoj većini samo prijepisi i prerade ranijih, katkada i kontaminacije nekoliko kraćih djela, kao što je na primjer prikazanje »Muka« iz godine 1556.⁴⁷ Već tada je zaključivao da bi kolijevka naše crkvene drame morao biti zadarski kraj, jer nas svi tekstovi anonimnih srednjovjekovnih prikazanja — i oni s južnijih kao i oni sa sjevernijih strana — svojim jezičnim i ostalim osobinama vode k zadarskom području. Međutim, Fancevljevo nastojanje i smisao da dade zaokruženu sliku razvoja i stanja sukobilo se s nedostatkom obra-

⁴⁶ Da je uzeo u obzir samo odlomak dramatiziranog »Plača« Š. Klimantovića, što ga je još 1856. objavio I. Kukuljević (Pjesnici hrvatski XV vieka). Iako bi bio zapazio kako se u toj primitivnoj dramatizaciji krije prethodnik velikog cikličkog prikazanja »Muke«.

⁴⁷ F. Fancev: Prilozi za povijest hrvatske crkvene drame. Nastavnik vjesnik XXXIII, Zagreb 1925, 109—124 i 181—194.

đene građe, pa su često puta njegove predradnje, u kojima je dao značajnijih priloga, sputavale mogućnost da se posveti sintezama.⁴⁸

Da bi razjasnio pitanje gdje su se sve kod nas gajila crkvena prikazanja, Fancev se morao posvetiti izučavanju naših dotada gotovo nepoznatih pjesmarica crkvene poezije i ostalih spisa u kojima su se nalazili tekstovi ili pojedini ulomci. Već spomenute 1925. godine otkrio je on da su se kod nas i u najranije doba, u XI i XII stoljeću, javili zameci prvotnog stadija crkvene drame — i to u latinskom tekstu liturgijsko-obrednih igara jednog rukopisa zagrebačke stolne crkve.⁴⁹ Daljim svojim priložima Fancev je samo upotpunjavao sliku o postanku i razvoju hrvatske crkvene poezije i drame.⁵⁰ Sve jačim dokazima iznosio je svoja gledišta o postanku i zamecima, o razvoju i o ulozi hrvatske srednjovjekovne poezije i drame u razvoju hrvatske književnosti, zatim o povezanosti i o jedinstvu hrvatske srednjovjekovne književnosti trojakoga pisma itd. Na osnovi jezičnih podataka on je zaključivao da bi se »prvotno postanje glagoljskih prikazanja . . . moglo stavljati baš u južnije krajeve hrvatskoga glagoljskog područja, odakle su ona neposredno uticala na crkvenu dramu dalmatinskih skupina Šibenika, Splita i Hvara, a preko Hvara i na dubrovačku skupinu, . . .«⁵¹ Kao veze između glagoljske i latiničke poezije Fancev će uzimati u obzir i manje pjesme ili dijelove pjesama koje nalazimo u mnogim pjesmaricama jednoga i drugoga pisma.

Iako je raspolagao sa skromnim podacima, Fancev je godine 1932. izvršio prvi, prilično uspješni pokušaj u nastojanju da dade zaokruženu sliku postanka i razvoja hrvatske crkvene drame, uka-

⁴⁸ Tako je na primjer tek on utvrdio obim i granice dvaju prikazanja u Tkonskom zborniku (Muka Spasitelja našega i Uskrstnoće Isukrstovo, Građa JAZU, knj. XIV, Zagreb 1939, 241—287), dok su Milčetić i Strohal prije njega o tome pisali ili samo usput ili bez dovoljno argumentacije. Strohal je mislio da se u tom tekstu nalaze tri drame (Starohrvatska glag. crkvena prikazanja, Nast. vjesnik XIX), dok je Milčetić već prije njega smatrao da su možda samo dvije (Hrvatska glagoljska bibliografija, str. 290).

⁴⁹ F. Fancev: Liturgijske obredne igre u zagrebačkoj stolnoj crkvi, Narodna starina IV, Zagreb 1925, 1—15. Za ovakav tip najranijeg stadija crkvene drame, za liturgijsku igru na latinskom jeziku, neće se naći potvrda u drugim našim krajevima, ali već i ovaj podatak svjedoči o tome da naši dodiri s evropskom crkvenom dramom datiraju od njenih najranijih vremena.

⁵⁰ Pored većeg broja manjih Fancev je objavio i nekoliko značajnih velikih tekstova, naročito crkvenih prikazanja, kao: »Život svete Margarite« (Nastavni vjesnik XXXIII), »Od rojenja Gospodinova« (Novi prilozi za povijest hrvatske crkvene drame, Nast. vjesnik XXXVI, 1928, 1—21), »Plać B. D. Marije« (Građa JAZU XIII, Zagreb 1938, 193—212) i »Muka Gospodinova i Uskrstnoće Isukrstovo« (Građa XIV, 1939, 241—287).

⁵¹ Usp. Fancev: Prilozi . . . , str. 113.

zujući i na njene razvojne faze.⁵² Naša crkvena prikazanja, zaključuje on, samo su dio onog pokreta »koji je davno prije svih drugih književnih pokreta bio obuhvatio sve pokrajine i sve dijalekte u njihovu cjelokupnom prostranstvu od Istre preko hrvatskog dalmatinskog primorja i otočja do Budve u jednu jedinstvenu i neprekinutu književnu zajednicu«. ⁵³ Ovo stajalište, da hrvatska srednjovjekovna glagoljska književnost nije ništa odijeljeno od latiničke književnosti, bit će temeljna misao i u mnogim drugim Fancevljevim radovima. Time je on temelje naše medievalistike po prvi put stavio na razumnije tlo.⁵⁴

Jednako je važna i druga Fancevljeva misao: da se osnove hrvatskim crkvenim prikazanjima nalaze već u »pobožnoj poeziji bratovština s dijaloškim pjesmama i pučkim devocionima, a ne u tzv. talijanskim *sacre rappresentazioni* 15. stoljeća.«⁵⁵ Mnoge pjesmarice naše pobožne poezije pokazuju da su se i kod nas gajile pučke dijaloške pohvalne pjesme (laude i pučka crkvena prikazanja),⁵⁶ a upravo na tim dijaloškim pjesmama leže osnove našim prvim dramtizacijama.⁵⁷ Fancev je tako istaknuo jednu važnu karakteristiku naše srednjovjekovne književnosti, što je moglo poslužiti kao naj-

⁵² Fancev zaključuje da su prvom razvojnom stupnju (pučke crkvene drame ranijega postanja) »prethodili odsjeci s kraćim dijaloškim i scenskim pjesmama. A ovaj prvi stupanj je prethodio isto tako odsjeku s cikličkim prikazanjima« (v. Hrvatska crkvena prikazanja, Narodna starina XI, Zagreb 1932, str. 144 i dalje. Međutim, ovaj broj izišao je iz štampe tek 1934!). Fancev se ipak ne odlučuje potpuno za novi kriterij pri podjeli crkvene drame na razvojne stupnjeve, nego i on radije govori o skupinama prema geografskoj podjeli, kako su to radili njegovi prethodnici (Pavić, Roić i drugi).

⁵³ v. Hrvatska crkvena prikazanja, str. 143.

⁵⁴ Kad govori o jedinstvenosti hrvatske glagoljske, ćiriličke i latiničke književnosti, Fancev često pod pojmom »književnost« obuhvaća sve crkvene knjige, ali opisujući odnose između pojedinih pjesmarica on daje dovoljno potvrda da se tu radi i o pjesničkim, dakle čisto literarnim tvorevinama.

⁵⁵ Op. cit., str. 145.

⁵⁶ Ib.

⁵⁷ Najuočljiviji su primjer takva razvoja pjesme i drame s temama velike sedmice, gdje se postanak i razvoj »Muke«, kakvu imamo u glagoljskom zborniku iz 1556, može pratiti još od narativne pjesme iz konca XIV stoljeća. To je uočio u novije vrijeme V. Stefanić (Riječki fragmenti. Glagoljica u riječkoj općini. Zbornik Hist. instituta JAZU III, Zagreb 1961, str. 221). Doduše, takav razvojni put ne pokazuju sva naša prikazanja, naročito ne ona koja su nastala u XVI i XVII stoljeću kao direktni odsjeci ili prijevodi talijanskih reprezentacija. Ali anonimne crkvene pučke drame prvoga stupnja (Navještenje, Rojenje, Tri kralja, Muka i Uskršnuće) svakako ukazuju na svoj samostalni razvoj i autohtoni nastanak. Veze s talijanskim sličnim tvorevinama nisu kod nas još dovoljno obrađene, ali one će se uglavnom svoditi na odnose koji su tipični za čitavu evropsku srednjovjekovnu crkvenu dramu (njemačku, francusku, englesku i dr.).

realnija polazna tačka u daljem proučavanju: povezanost hrvatske srednjovjekovne poezije s dramom, gdje je vidljiv razvoj od narativnih lauda preko dijaloških pjesama do prikazanja. On se, međutim, nije upuštao u detaljnije analize tih odnosa, pa su i njegovi zaključci često puta samo nagađanja koja je trebalo kasnijim radovima argumentirati.

Iako je ispravio mnoge zablude prethodnika (Pavića, Leskiena, Valjavca i drugih) i Fancev je ponekad nekritički prihvaćao neke njihove sheme. Tako se na primjer i on držao ranije geografske klasifikacije prikazanja. Međutim, zapazio je i razvojne faze naše crkvene drame, pa ih dijeli u tri stupnja i napominje da su prvom stupnju prethodili »odsjeci s kraćim dijaloškim i scenskim pjesama«. Smatrao je crkvena prikazanja posebnom pojavom i posebnom kategorijom, ali je isticao i zajedničku karakteristiku svih pučkih srednjovjekovnih drama: sve su one pisane osmeraćkim dvostihom, dikcijom pučke crkvene pjesme, a dramatizirani događaji izlažu se u njima redom izlaganja u pojedinim izvorima — bibliji ili legendi. Sva su ta prikazanja anonimna, a dobrim dijelom i originalna.⁵⁸ Nažalost, i on je našu crkvenu dramu obrađivao više kao vrstu pa, ističući razvojne faze, nije srednjovjekovnoj poeziji i drami prilazio kao tipičnoj literarnoj tvorevini jedne određene epohe. Tek takvim pristupom bio bi i on došao do većih rezultata. Već i građom kojom se raspolagalo u ono vrijeme moglo se lako zapaziti kako se na primjer Vetranovićevo »Posvetilište Abramovo«, kao renesansna tvorevina, razlikuje od srednjovjekovnog, anonimnog prikazanja ne samo po stihu nego i po duhu i po mnogim drugim izražajnim svojstvima. Odnosi pak između srednjovjekovne anonimne religiozne poezije i religiozne poezije naših renesansnih pjesnika ukazali bi nam ne samo na razliku između srednjovjekovnog i humanističko-renesansnog načina pjevanja, nego i na ulogu naše srednjovjekovne poezije u formiranju našega pjesničkog izraza uopće.⁵⁹

Fancev je, međutim, proučio mnoge pjesmarice i prozne tekstove, objavio mnoga djela, a ono što je on propustio, u većini nije pre-

⁵⁸ Op. cit., str. 146 i dalje.

⁵⁹ Doduše, neka prikazanja iz konca XVI i iz XVII stoljeća bit će po duhu i po izrazu bliža srednjovjekovnim crkvenim dramama nego renesansnim (npr. Vetranovićevim i dr.). To je i razumljivo ako imamo na umu da se u doba baroka, kad su svoja prikazanja pisali Sabić Mladinić i Gazarović, nastojalo oživjeti ne samo duh srednjovjekovne književnosti uvodeći ponovo asketske i pokajničke teme, nego je osmerac ponovo postao dominantan stih u literaturi. Slabiji pjesnici i prerađivači vraćaju se srednjovjekovnom osmeraćkom dvostihu.

brođeno ni danas.⁶⁰ Upravo njemu imamo zahvaliti što su načeta mnoga pitanja, iako ga je obimnost građe prisiljavala da mnoge tekstove samo površno pregleda, a kako se nije upuštao u dublje i svestranije analize, mnogim svojim gledištima nije uspio dati dublje potvrde. Vrijedan prilog nauci jest Fancevljev prikaz tzv. hvarske pjesmarice iz godine 1533.⁶¹ Njene tekstove usporedio je on s tekstovima nekih drugih pjesmarica i tim usporedbama utvrdio koje pjesme možemo smatrati Marulićevim, a koje ne.

Vjerojatno, da bi uspostavio ravnotežu u odnosu na dotada obrađene glagoljske tekstove, on je obradio »latiničke spomenike hrvatske crkvene književnosti XIV i XV vijeka i njihov odnos prema crkvenoslavenskoj književnosti hrvatske glagoljske crkve«.⁶² Taj Fancevljev rad iz godine 1934. zapravo je prva bibliografija hrvatske srednjovjekovne latiničke književnosti. Ona nije ni izdaleka potpuna jer je autorov naglasak bio na drugom pitanju. On je nastojao da što uvjerljivije ukaže na međusobna prožimanja, na nepobitne dokaze o povezanosti glagoljskih i latiničkih tekstova. Tu je naročito istaknuta njegova već ranije iznesena misao »da je davno prije renesanse i prije reformacije opstojala jedna jedinstvena hrvatska crkvena književnost«, to jest da se djela pisana glagoljicom kao i ona pisana latinicom na našem jeziku već od najranijih vremena prožimlju, a često su i istovetna. Kao dokaz mogu poslužiti glagoljičke i latiničke pjesmarice u kojima se nalazi po nekoliko istih tekstova. Držeći se podataka i iz ostalih, uglavnom crkvenih djela, Fancev zaključuje »da se i hrvatska crkvena književnost stranâ s latinskim liturgijskim jezikom u svojim najstarijim i najvažnijim tekstovima baš tako naslanja na staru crkvenoslavensku književnost, kao što se na nju naslanja i hrvatska glagoljska crkvena književnost«, ili upravo da je i »hrvatska latinička crkvena književnost u svojim drevnim počecima s hrvatskom glagoljskom crkvenom književnosti uopće bila jedno«.⁶³

⁶⁰ Pod natpisom »Prikazanja« M. Kombol obrađuje tu književnu vrstu sve do XVII stoljeća (v. Povijest hrvatske književnosti, II izd., Zagreb 1961, str. 51—56). Razlike između prikazanja pojedinih epoha prikazat će Kombol tek kasnije, kad mu se taj problem nešto bolje razjasnio (v. Hrvatska drama do 1830, Hrvatsko kolo 2—3, Zagreb 1949, 293—311).

⁶¹ F. Fancev: Nova poezija Splitsanina Marka Marulića, Rad JAZU 245, Zagreb 1933, 1—72.

⁶² F. Fancev: Vatikanski hrvatski molitvenik i dubrovački psaltir, Djela JAZU XXXI, Zagreb 1934, str. IV—CII.

⁶³ Usp. op. cit., str. CII. — Naziv »crkvena književnost« ograničuje Fanceva uglavnom na tekstove crkvenoga karaktera, pa mu se zato nije ni nametao termin »srednjovjekovna književnost«, a upravo tu se i krije nedostatak njegova cjelokupnog rada.

Uz radove F. Fanceva bilo je u periodu između dva rata i drugih priloga s područja hrvatske srednjovjekovne književnosti, pa tako i s područja naše srednjovjekovne poezije, ali tu su uglavnom doticana samo neka parcijalna pitanja: objavljivanje pojedinih tekstova, filološka obrada nekih pjesama, pitanje metrike, pitanje najranijeg pjesničkog teksta, pitanje pjevanja i melosa itd.⁶⁴ Iako i ti radovi ukazuju na sve veći interes za hrvatsku srednjovjekovnu poeziju, Fancevu ipak pripada najveća zasluga što je koncem tridesetih godina pitanje postanka i jedinstva hrvatske srednjovjekovne književnosti, a posebno poezije bilo postavljeno na nove osnove. Tako godine 1939, u trećem izdanju svoje »Historije stare i srednje jugoslovenske književnosti« F. Poljanec posvećuje hrvatskoj srednjovjekovnoj poeziji i drami vidno mjesto, iako i on zadržava stari naziv »glagoljsko pjesništvo«. Tu »glagoljsku« tradiciju kao jedinu prihvaća nešto ranije, godine 1938, u svojoj knjizi »Jugoslovenska književnost« i M. Savković, ali u dijelu o hrvatskoj srednjovjekovnoj poeziji i drami i on se služi rezultatima F. Fanceva.⁶⁵ S. Ježić u svojoj »Hrvatskoj književnosti« (objavljenoj 1944)

⁶⁴ U to vrijeme dali su svoje priloge još: M. Rešetar, P. Kolendić, A. Zaninović, J. Barlè, S. Ivšić, V. Premuda i V. Štefanić.

⁶⁵ Iako je već godine 1919 P. Popović u svojoj knjizi »Jugoslavenska književnost« (II izd., Cambridge, a v. i tadašnje izdanje na francuskom jeziku) podijelio književnost Srba, Hrvata i Slovenaca do konca XV stoljeća na dva razdoblja: 1) Postanje (9—12 vek) i 2) Srednji vek (13—15 vek), o hrvatskoj književnosti govori samo pod naslovom »Književnost pisana glagoljicom«. Književnost pisana ćirilicom odnosi se na srpsku, a latinicom i goticom na slovensku literaturu. F. Wollman u studiji »Srbochrvatské drama« (Bratislava, 1924) prvo razdoblje »srpskohrvatske« drame naziva: Cirkevní hra v dramatice dalmatsko-dubrovnické. Kajkavské hry. G. Gesemann, u svojoj knjizi »Die serbo-kroatische Literatur« (Postdam, 1930) doduše, kao posebnu temu obrađuje »Das serbische und kroatische Mittelalter«, ali hrvatskoj književnosti posvećuje samo nekoliko redaka i to s napomenom: »Sie (misli na staroslavensku liturgijsku književnost, op. N. K.) interessiert nur den Kirchenhistoriker und Philologen« (str. 15). Tek je V. Lozovina (Dalmacija u hrvatskoj književnosti, Zagreb 1936), i to služeći se rezultatima F. Fanceva, obradio hrvatske srednjovjekovne tekstove triju pisama kao djela jedne jedinstvene književnosti. Zato se Fancev u svom radu »Starija hrvatska književnost u današnjim srednjoškolskim udžbenicima«, (Hrvatska revija X, 1937, br. 11, 589—603) i oborio na neke nedostatke u tadašnjim priručnicima. Spominje on tu knjige Đ. Anđelića, M. Veljkovića i M. Savkovića, ali najviše zamjera F. Poljancu (Historija stare i srednje jugoslovenske književnosti, II izd., 1937) što se nije služio najnovijim, uglavnom njegovim rezultatima, te ističe: »Hrvatska sredovječna književnost ne sastoji samo od književne radnje hrvatskih popova glagoljaša, kako hoće sva tri autora, ona nije ograničena samo na područje Istre, Kvarnerskih otoka, Hrvatskog primorja i Sjeverne Dalmacije, i ne sastoji samo od glagolicom pisanih misala i brevijara«. I dalje: »U dalekom srednjem vijeku, kako se odatle može razabrati, na cjelokupnom prostanstvu hrvatskoga naroda postojala je u osnovi jedinstvena crkvena književnost, jedinstvena po izvorima svojim i jedinstvena po sadržaju svome, a trojna po pismu, ...« (str. 590). Ponovo insistiranje na nazivu »crkvena književnost« sputavalo je Fanceva da se problemom pozabavi u svoj njegovoj širini.

također smatra hrvatsku srednjovjekovnu književnost važnim dijelom naše književne tradicije, ali i on odjeljuje »glagoljsko« od »latiničkog« pjesništva, iako dopušta neke ovisnosti jednog o drugom.⁶⁶ Tek M. Kombol u svojoj »Povijesti hrvatske književnosti« godine 1945, a u njenom nacrtu još ranije, čini se da je prvi potpuno odbacio termine »glagoljska«, »latinička« ili »ćirilička« književnost. Doduše, ni on naročito ne ističe termin »srednjovjekovna književnost«, ali poeziju i dramu obrađuje pod natpisima »stihovi« i »priказanja«.⁶⁷

Proučivši čitavu dotadašnju literaturu o tom predmetu Kombol je istaknuo glavne značajke hrvatske srednjovjekovne poezije kao cjeline. Međutim, ni prilozi F. Fanceva i ostalih, ni Kombolova sinteza nisu mogli u poslijeratnim istraživanjima biti jedina i glavna polazna tačka. K tome, ono što su oni s oskudnim argumentima tvrdili ili naslućivali trebalo je studioznijim analizama produbiti. Ali, ostao je još uvijek velik dio neobrađene i neobjavljene građe, a osim toga potrebno je bilo načeti pitanje uloge i vrijednosti te srednjovjekovne poezije i drame u okviru starije hrvatske književnosti. Posebno je bilo potrebno nastaviti s ispitivanjima postanka i razvoja toga pjesništva. Naša poslijeratna nauka o književnosti dotakla se svih ovih područja, i onih koja su bila ranije započeta pa ih je trebalo samo nastaviti kao i onih koja su nametala i nova saznanja i nove metode u suvremenoj nauci o književnosti uopće. Na nekim područjima ima već zapaženih i vrlo vrijednih rezultata, ali to još uvijek nije posljedica obimnijeg sistematskog rada budući da naša medievistika još i ne postoji kao organizirana naučna disciplina.

Većina poslijeratnih radova ograničuje se i dalje na objavljivanje novih tekstova, na opisivanje pojedinih rukopisa i pjesmarica, na ispravljavanje površnih izdanja, a mali njihov dio bavi se problemom početaka naše poezije i drame, pitanjima njena razvoja. Međutim, ispitivanje formalno-sadržajnih, stilskih i strukturalnih

⁶⁶ Srednjovjekovno razdoblje Ježić naziva »Hrvatska pismenost u srednjem vijeku« (Hrvatska književnost od početka do danas, 1100—1941. Zagreb, 1944). Fancevljev članak »Povijesno razvojni pregled hrvatske književnosti« (Naša domovina II, Zagreb, 1943, str. 631) objavljen je vjerojatno kad je Ježićeva knjiga bila u tisku. Tu Fancev napominje kako je već prije renesansne poezije postojao kod nas jedan fond od 50 do 100 nabožnih pjesama, koje su bile temelj hrvatskom stihotvorstvu, a iznio je i misao da su »hrvatski začinavci uz pučko pjesništvo crkve udarili prve temelje i našeg umjetničkog pjesništva«.

⁶⁷ V. M. Kombol: Povijest..., Zagreb, 1945. i Hrvatska književnost do narodnog preporoda (Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola), Zagreb, 1943.

osobina hrvatske srednjovjekovne poezije nije još ni dotaknuto.⁶⁸ No bez obzira na to što suvremeni zahtjevi nauke nisu još probili put u našoj medievalistici, bilo je u ovom poslijeratnom razdoblju nekoliko značajnijih radova, od kojih nam neki pomažu da otkrijemo nove pojave u hrvatskoj srednjovjekovnoj poeziji. Kao prvi takav rad možemo spomenuti tekst tzv. »rapske pjesmarice« iz godine 1471. koji je objavio *Cvito Fisković* godine 1953.⁶⁹ Poslije 1938. godine, kad je Fancev objavio Klimantovićev »Plač« i godine 1939, kad je objavio »Muku Spasitelja našega« i »Uskrsnuće Isukrstovo« Tkonskoga zbornika, ubrajajući tu i staro Valjavčevo izdanje cikličke »Muke« i prikazanja o snimanju s križa,⁷⁰ ovo je četvrti dramski pasionski tekst, a ujedno i prvi objavljeni tekst latiničkoga dijaloškog »plača«. Pojava ovog teksta omogućuje da nam razvojni put hrvatske srednjovjekovne poezije i drame postane nešto jasniji.

Knjiga *Vjekoslava Štefanića* »Glagoljski rukopisi otoka Krka« (1960) prva je solidna i opširna bibliografija svih glagoljskih rukopisa s jednoga područja.⁷¹ Ona predstavlja ozbiljan prilog izučavanju glagolizma u našim krajevima i može se smatrati doprinosom u istraživanju naše srednjovjekovne literarne baštine. U hrvatskoj nauci o književnosti glagolizam predstavlja posebnu naučnu disciplinu, što se, nažalost, ne može reći i za našu medievalistiku koja se još ne ističe kao posebna grana hrvatske književne historije. Upravo zato su glagoljski tekstovi nešto bolje istraženi od latiničkih i tekstova na bosančici. Još je Fancev upozoravao na po-

⁶⁸ Pojedine tekstove opisali su i objavili P. Kolendić (Ko je autor hvarskog »Uskrnutja«? Prilozi za knjiž., istoriju i folklor XII, sv. 3—4, 1956, str. 262—264), C. Fisković (Rapska pjesmarica iz druge polovine XV stoljeća, Građa JAZU 24, 1953, str. 25—71), V. Štefanić (nav. djelo Riječki fragmenti, zatim Još Marulićevih stihova, Zbornik M. Marulića, Zagreb 1950, str. 279—298), A. Strgačić (Zadranin Sime Vitasović i kulturno-povijesno značenje njegovih djela, Radovi Instituta JAZU u Zadru, br. 2, 1955, str. 47—76), M. Tadin (Glagolitic manuscripts in the Bodleian Library, Oxford Slavonic Papers, V, 1954, str. 139—144) i drugi. Na restauriranju starih nejasnih ili nepotpunih tekstova ističe se J. Hamm (Jedna glagoljska dvanaesteračka pjesma iz XIV stoljeća, Radovi Slav. inst. Fil. fak. u Zagrebu, sv. 3, 1959, str. 91—99 i Starohrvatski prijevod Pjesme nad pjesmama, Slovo 6—8, Zagreb 1930, 132—142), a bibliografiju srednjovjekovnoga pjesništva prikazao je G. Bujas (Rezultati u proučavanju dijela stare hrvatske poezije. Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. VI—VIII, Zagreb 1960, 509—535).

⁶⁹ C. Fisković, op. cit.

⁷⁰ Usp. F. Fancev: Plač blažene dive Marije (op. cit.) i Muka Spasitelja našega... (op. cit.), te M. Valjavac: Crkvena prikazanja, SPH knj. XX.

⁷¹ V. Štefanić: Glagoljski rukopisi otoka Krka, Djela JAZU LI, Zagreb 1960. Glagoljske spomenike šibenskoga područja opisao je A. Šupuk (Šibenski glagoljski spomenici, JAZU, Zagreb 1957), a zadarskog D. V. Cvitanović (Prilog poznavanju kulturne povijesti na zadarskim otocima, Radovi Hist. inst. u Zadru, 6—7, 1960, str. 201—236).

trebu da se fondu najstarije hrvatske književnosti pristupi svestrano, shvaćajući da su svi ti tekstovi, bez obzira na pismo, tvorevine jednog vremena, jednog jezika i jedne književnosti, a da su često među sobom i potpuno istovetni.

S tog aspekta pisan je i rad *Gašpara Bujasa* o rezultatima u proučavanju »stare hrvatske poezije«, pri čemu misli na crkvenu poeziju, ne odjeljujući strogo srednjovjekovnu od ostalih epoha, iako primjećuje da ta najstarija hrvatska književnost, posebno poezija, ima svoju jedinstvenu problematiku koja zahtijeva konačno i posebna, sistematska proučavanja. Međutim, u tom radu G. Bujas zadržao se samo na deskripciji pojedinih obrada, a nije davao i svoje ocjene o dosadašnjim radovima.⁷²

Značajan prilog problematici najstarije hrvatske drame dao je također V. Štefanić, objavivši ulomak Marijine uloge iz nekog nepoznatog većeg prikazanja »Muke«. To je jedan od rijetkih podataka o tome kako su se tekstovi naših prikazanja u najstarije vrijeme pripremali za prikazivanje na pozornici. Taj tekst Štefanić stavlja u drugu četvrtinu XVI stoljeća.⁷³ Autor je tom prilikom i na primjeru pokazao na koji bi način trebalo obrađivati »pitanje geneze i razvojnog pravca hrvatske crkvene drame«.⁷⁴

Međutim, novi smjer u prilazu toj najstarijoj hrvatskoj poeziji predstavljaju filološko-literarne obrade nekih pjesničkih tekstova koje vrši *Josip Hamm*.⁷⁵ Prema obično lošim prijepisima Hamm uspijeva rekonstruirati najvjerojatniji matičan tekst i ukazati na neposredne ljepote tih tekstova u ritmu i ostalim osobinama pjesničkog jezika.

I uopće, u posljednja dva desetljeća sve više se uočavaju potrebe za svestranijim proučavanjima i za modernijim pristupom hrvatskoj srednjovjekovnoj poeziji i drami. Tako je na primjer istaknuta potreba da se naša srednjovjekovna poezija uspoređuje s ostalim granama naše srednjovjekovne umjetnosti,⁷⁶ zatim proučavanje

⁷² G. Bujas, op. cit.

⁷³ V. Štefanić: Riječki fragmenti (Glagoljica u riječkoj općini), Zbornik Hist. inst. JAZU, III, Zagreb 1961, str. 215—288 i posebni otisak. Zabrane splitskog nadbiskupa iz g. 1535 (usp. J. Roić, op. cit., str. 5) upućuju već na to da su se naše crkvene drame i prikazivale. Iako se odnosi na kasnije vrijeme, značajan je i podatak P. Kolendića o prikazivanju crkvene drame u Sibeniku godine 1615 (Predstava »Triju kralja« u Sibeniku 1615, Građa JAZU VII, Zagreb, 1912, str. 393—394). Međutim, Štefanićev prilog neposredan je dokaz o tome da se jedna uloga iz prikazanja vježbala već početkom XVI stoljeća.

⁷⁴ V. Štefanić, op. cit., str. 223.

⁷⁵ Usp. nav. djela J. Hamma.

⁷⁶ C. Fisković: op. cit., str. 37 i 38, bilj. 7.

hrvatskih srednjovjekovnih pjesnika kao prethodnika našoj renesansnoj poeziji i kao začetnika našega stiha.⁷⁷ Međutim, usprkos napretku koji je postignut u proučavanju naše najstarije poezije i drame, još uvijek nas očekuje konačna obrada nekih najosnovnijih pitanja. Na nepoznato bogatstvo građe koja se može naći u nekim već dosta obrađivanim rukopisnim i štampanim djelima ukazuje nam u posljednje vrijeme rad *Marije Pantelić*, koja je samo kao prilog svojoj radnji o Novakovu misalu objavila tekstove starih hrvatskih prepjeva sekvenci.⁷⁸ Spomenimo samo to da se u Novakovu misalu čuvaju najstarije datirani hrvatski stihovi.

Prema svemu iznesenome lako je zaključiti da, uz nesumnjiv napredak koji je u proučavanju hrvatske srednjovjekovne književnosti, a njene poezije posebno, izvršen u posljednjih stotinu godina, toj našoj najstarijoj literarnoj epohi treba prići s ubrzanim radom. Naime, ovo razdoblje nije u povijestima naše književnosti dobilo svoje adekvatno mjesto ni do današnjega dana. Razlozi su brojni, ali u najvećem dijelu to je posljedica slabog poznavanja građe i neadekvatnog pristupa već objavljenim tekstovima. Kao solidna osnova svakom sistematskom pristupu bila bi bibliografija tekstova hrvatske srednjovjekovne književnosti. Tada bi se tek moglo znati koji su tekstovi najvažniji za prvo objavljivanje, a koji mogu čekati.

⁷⁷ Usp. F. Švelec: Mavro Vetranović. II. Književni rad. Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. 6—8, str. 319 i dalje; N. Kolumbić: Splitski ulomak jedne dijaloške pjesme iz početka XVI stoljeća, *Zadarska revija* 2, 1958, str. 162—164 i Jedna hrvatska srednjovjekovna osmeračka »Molitva protiv Turaka«, Radovi Instituta JAZU u Zadru, IX, 1962, str. 385.

⁷⁸ M. Pantelić: Prvotisak glagoljskog misala iz 1483. prema misalu kneza Novaka iz 1368, Radovi Staroslavenskog instituta, knj. 6, Zagreb 1967, str. 5—107.

⁷⁹ Posebno je pitanje, pitanje postanka hrvatskog srednjovjekovnog osmeračkog i dvanaesteračkog stiha. Zanimljiva zapažanja o tome nalaze se u Predgovoru Antologiji hrvatske poezije od najstarijih zapisa do kraja XIX stoljeća, koji je napisao i antologiju sastavio I. Slamnig (Zagreb, 1960, str. 9—16).

⁸⁰ U svojoj čuvenoj knjizi »Geschichte des neueren Dramas« (Erster Band, Mittelalter und Frührenaissance, Halle, 1893). zabilježio je W. Creizenach ovo: »Unter den slavischen Völkern sind die Czechen die einzigen, bei denen sich geistliche Spiele aus dem Mittelalter erhalten haben« (str. 351). U drugoj pak knjizi (Zweiter Band, Renaissance und Reformation, Halle, 1901), pod naslovom »Das serbo-kroatische Drama in Dalmatien« (str. 506—526) piše Creizenach, čitajući Leskiena, Pavića i ostale, da je naša crkvena drama toga vremena bez ikakve vrijednosti, da je sva prijevod talijanskih djela, a kao prvog, najranijeg autora crkvenih prikazanja navodi M. Marulića (str. 506). Ipak, u novije vrijeme i crkvena prikazanja našega srednjega vijeka počinju se shvaćati kao dio evropske medievalne literature, pa jedan veći odlomak Muke Spasitelja našega nalazimo u antologiji svjetske srednjovjekovne crkvene drame »Teatro religioso del Medioevo fuori d'Italia« što ju je uredio G.F. Contini (Milano, Bompiani, 1949). V. pogl. »Croazia: Dalla »Passione del nostro Salvatore« (str. 540—547).

Time bi se ubrzalo obrađivanje temeljnih pitanja hrvatskog srednjovjekovnog pjesništva, od kojih kao najvažnija ističemo tri: 1) kako je nastala i kako se razvila naša srednjovjekovna poezija i drama, koliko je u tom procesu bila originalna, a u čemu je ovisila o tuđim utjecajima i strujama; 2) u čemu se očituju glavne osobine kreativnog postupka naših »začinjavaca« i koja su literarno-teoretska obilježja njihove poezije; 3) koja je uloga hrvatske srednjovjekovne poezije u razvoju našega stiha i koje joj mjesto pripada u okviru evropske srednjovjekovne književnosti.

Résumé

LA POESIE ET LE DRAME CROATES DU MOYEN AGE A LA LUMIERE DES ETUDES LITTERAIRES

Multiplés sont les raisons qui font que l'époque de la littérature croate du moyen âge n'a pas encore eu la place qui lui est due dans les sciences littéraires. On n'a pas suffisamment souligné son rôle dans la création et l'évolution de la littérature croate. Le terme même employé de: »littérature du moyen âge« n'est pas encore fixé dans ses limites de temps ni déterminé dans ses particularités littéraires et stylistiques.

Pour que la science littéraire contemporaine ait des buts plus vastes, il est nécessaire qu'elle tienne compte des défauts ainsi que des résultats positifs des recherches faites jusqu'à présent. C'est justement de cela qu'il s'agit dans cette étude de l'auteur, mais il en restreint le champ au domaine de la poésie et du drame croates du moyen âge. En général, pendant plus de ces cent ans écoulés, on peut remarquer trois étapes dans les études de cette époque littéraire. La première, se terminant avec la fin du XIXe siècle, se développe sous le signe des *premières rencontres avec les textes poétiques* du moyen âge; toujours est-il qu'il subsiste de cette étape-là de nombreux problèmes-clés non éclaircis et actuels (les apports littéraires de cette étape sont de: I. Kukuljević, V. Jagić, A. Pavić, M. Valjavac, A. Leskien et d'autres).

Dans les premières vingt années du XXe siècle c'est l'*aspect »glagolitique«* qui prédomine et on attribue une importance particulière aux textes glagolitiques, d'autant plus que le terme »littérature glagolitique« sur lequel on insistait surtout favorisait les études des textes glagolitiques indépendamment des textes en caractères latins et cyrilliques (I. Milčetić, R. Strohal et d'autres). Ce n'est que vers 1920 qu'on commence à souligner l'*aspect unitaire de la littérature croate du moyen âge* de tous les trois caractères (F. Fancev). Les imprécisions et les restrictions de cet aspect-ci sont aujourd'hui déjà surmontées. Dans ce dernier après-guerre il y a aussi de nouveaux résultats, non seulement dans les éditions des textes, la mise en ordre de la bibliographie, mais aussi dans l'éclaircissement des créations poétiques du point de vue historico-culturel, comparatif et d'autre (à côté d'autres, les résultats de V. Štefanić sont surtout importants).

Pourtant, aujourd'hui encore il demeure quelques questions non abordées jusqu'ici dans l'étude de la poésie et du drame croates du moyen âge; l'auteur cite les tâches principales: la nécessité des études systématiques sur l'origine et l'évolution de la poésie et du drame, sur le procédé créateur des poètes anonymes croates (»začinjavci«) ainsi que sur le rôle de la poésie croate médiévale dans le développement du vers croate.

* Ovaj rad neznatna je prerada i stanovita dopuna prvog poglavlja doktorske disertacije *Postanak i razvoj hrvatske srednjovjekovne pasionske poezije i drame*, koja je obranjena u mjesecu lipnju godine 1964. na Filozofskom fakultetu u Zadru.